

М. М. Пітюлич, К. М. Кудак, Є. С. Вереш

Стратегічні пріоритети розвитку малих міст регіону в умовах децентралізації

Проведений аналіз засвідчив, що в умовах адміністративно-територіальної реформи малі міста, виступаючи центрами новоутворених територіальних громад, є у фокусі підвищеної уваги науковців та експертів і вимагають розроблення ефективної стратегії їх розвитку та визначення пріоритетних напрямів їх функціонування. Оскільки для більшості малих міст характерний монофункціональний тип розвитку, у довгостроковій перспективі слід очікувати зміцнення промислового потенціалу цих міст і реструктуризацію економіки, відповідно соціальний розвиток малих міст залежатиме від рівнів і напрямів їх економічного зростання. В умовах війни росії проти України та повоєнного відновлення у нашій державі одним з ефективних інструментів відбудови та модернізації країни експерти вважають удосконалення системи адміністрування податків у громадах. Водночас невід'ємною умовою розвитку малих міст є поглиблення міжсекторного партнерства між владою, бізнесом і громадськістю, а також розвиток інноваційного підприємництва. Встановлено, що малі міста є важливою складовою соціально-економічного розвитку громад, що вимагає підвищеної уваги до розроблення ефективної стратегії їх функціонування та визначення пріоритетів їх розвитку у довгостроковій перспективі.

***Ключові слова:** малі міста, стратегічне управління, стратегічний розвиток, інноваційне підприємство, регіон, децентралізація, територіальна громада.*

Вступ. В умовах адміністративно-територіальної реформи малі міста відіграють важливу роль у соціально-економічному розвитку регіонів, що вимагає розроблення системного та комплексного підходу до управління їх розвитком, оскільки відповідно до методики формування спроможних територіальних громад визначено, що громади мають формуватися навколо міст-районних центрів, більшість з яких є саме малими містами. У таких умовах одним з першочергових завдань органів місцевого самоврядування є розроблення стратегії територіальних громад і малих міст, що передусім передбачає визначення пріоритетних напрямів їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці стратегічного управління та розвитку малих міст присвятили свої праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Л. Радіонова [1], В. Гоблик [2], А. Доценко [3], Т. Gabe [4]. У своїх дослідженнях В. Гоблик на основі розробленої типологізації малих міст пропонує рекомендації з організації заходів, спрямованих на вдосконалення управління сталим соціально-економічним розвитком муніципальними утвореннями [2]. Т. Gabe у своїх наукових працях досліджує вплив агломерації місцевої промисловості на зростання підприємства та доходи працівників у виробничих і невиробничих підприємствах [4]. А. Доценко, досліджуючи категорію «малі міста», пропонує різні підходи до їх класифікації та розроблення стратегії економічного та соціального розвитку [3], а Л. Радіонова зазначає, що «малі міста повинні розвиватися комплексно із застосуванням різних підходів і методів, так як вони є складноорганізованими, багатоаспектними, багаторівневими системами» [1]. Водночас виникає необхідність у систематизації наукових підходів до вивчення проблеми стратегічного розвитку малих міст і розроблення ефективних шляхів їх функціонування та розвитку, ураховуючи виклики сучасності.

Мета статті – визначити стратегічні пріоритети розвитку малих міст в умовах адміністративно-територіальної реформи.

© М. М. Пітюлич, К. М. Кудак, Є. С. Вереш, 2022.

Глобальною тенденцією сучасності є «зростання ролі міст і регіонів у територіальному поділі праці... Розвиток міст, незалежно від їх масштабів, значною мірою визначає ефективність змін національного характеру та впливає на розвиток регіонів та держави загалом» [5, с. 6]. У своєму дослідженні D. Rondinelli зазначає, що «роль міст і малих міст у регіональному та національному розвитку є предметом дискусій, оскільки деякі теоретики стверджують, що такі поселення є засобом експлуатації сільського населення, інші зазначають, що такі поселення надають необхідні послуги сільському населенню та сприяють розвитку комерційного сільського господарства, можливостям зайнятості поза фермами та інтеграції міської та сільської економіки» [6].

Відповідно до законодавчого визначення, статус «малого міста» в Україні мають населені пункти, чисельність населення яких не перевищує 50 тисяч осіб, водночас існують різні підходи до класифікації малих міст. Відповідно до затвердженої Законом України «Генеральної схеми планування території України», виділяються такі типи малих міст: міста, що прилягають до центрів систем розселення; міста, що мають значні рекреаційний та оздоровчий потенціали; міста, що мають значні природний та історико-культурний потенціали; міста – центри сільськогосподарських районів; монофункціональні міста. Оскільки значна частина міст належить саме до монофункціонального типу, сконцентруємо увагу на основних напрямках їх стратегічного розвитку. На думку А. Доценко, «визначаючи основні напрями економічного розвитку монофункціональних міст України, можна зробити загальний висновок, що у довгостроковій перспективі слід очікувати зміцнення промислового потенціалу цих міст, реструктуризацію економіки деяких з них шляхом перепрофілювання промисловості та відповідну зміну функцій» [3]. Так, Т. Gabe, досліджуючи вплив агломерації місцевої промисловості на зростання підприємства та доходи працівників у виробничих і невиробничих підприємствах, базуючись на емпіричних результатах, виявляє позитивний зв'язок між темпами зростання зайнятості на підприємствах і коефіцієнтом розташування галузі. Результати його досліджень свідчать про те, що промислова агломерація позитивно впливає на заробітну плату, яку виплачує підприємство, порівняно із середнім показником у промисловості США [4].

Згідно з твердженням А. Доценко, «соціальний розвиток монофункціональних міст залежатиме від рівнів та напрямів їх економічного розвитку. Для забезпечення соціальних потреб населення монофункціональних міст необхідно зміцнити існуючу соціальну інфраструктуру шляхом реконструкції та модернізації діючих об'єктів. Другий стратегічний напрям полягає у реформуванні соціальної сфери відповідно до умов ринкових відносин... та формування ринку послуг, що сприятиме збільшенню надходжень до бюджетів міст» [3]. Так, аналізуючи структуру бюджету малих міст в умовах децентралізації, варто зауважити, що він формується з таких джерел:

1. Податки на доходи фізичних осіб (60%), що є основним джерелом власних надходжень міста.
2. Надходжень від акцизу з реалізованого в місті пального (13,44%).
3. Єдиний податок.
4. Земельний податок – кошти, отримані від використання земель, що є у власності громади міста.
5. Податок на нерухомість, екологічний і туристичний податок, адміністративні збори.
6. Субвенції з Державного бюджету [7].

В умовах децентралізації процеси, пов'язані зі створенням і організацією об'єднаних територіальних громад, центрами яких є малі міські поселення,

викликають підвищену потребу у проведенні нових досліджень, що відповідають умовам сучасності, з метою виявлення специфіки їх функціонування та поточних проблем, створення умов для розвитку інфраструктури, залучення інвестицій і розвитку підприємництва [2].

Відповідно до методики формування спроможних територіальних громад, існує чітко встановлена послідовність формування ТГ, згідно з якою громади мають формуватися навколо міст – районних центрів, більшість яких є малими містами. Стратегічне планування розвитку міст – це «систематичний процес ухвалення рішень, що сфокусований на потребах громади та має на меті вирішення найбільш актуальних локальних проблем, оптимальне використання конкурентних переваг з урахуванням розумного розподілу наявних ресурсів (часу, коштів, експертного потенціалу, матеріальних благ)» [7, с. 6]. Водночас стратегічне планування дає органам місцевого самоврядування комплексний інструмент, який «поєднує аналіз поточних подій, прогнози соціально-економічного розвитку та сценарії можливого майбутнього з виробленням стратегії його досягнення. ...допомагає формувати загальне бачення перспектив і розробляти конкретні покрокові проекти розвитку, зрозумілі для територіальної громади та стейкхолдерів» [5].

В умовах війни росії проти України та повоєнного відновлення у нашій державі окремі експерти одним з ефективних інструментів відбудови та модернізації країни вважають удосконалення системи адміністрування податків, зазначаючи, що «міське самоврядування, як один з ключових інститутів забезпечення життєдіяльності громад, необхідно наділити реальними повноваженнями у питаннях адміністрування місцевих і, зокрема, майнових податків» [8].

Важливою умовою розвитку малих міст є активне міжсекторне партнерство, зокрема поглиблення партнерських відносин між громадою міста та ТГ, владою та підприємницьким сектором, а також розвиток інноваційного бізнесу, створення відповідних умов для залучення коштів міжнародних донорів і фондів з метою стимулювання соціально-економічного розвитку малих міст. Налагодження партнерських відносин «стає одним із найважливіших підходів у діяльності інституцій на шляху досягнення спільних цілей, запорукою важливих змін у громадах» [9], зокрема це стосується і малих міст, оскільки міжсекторне партнерство як форма структурованої співпраці між бізнесом, державою і громадянським суспільством на основі зближення інтересів направлено на досягнення синергетичного ефекту в загальних цілях на території, де воно функціонує. Партнерство існує на різних рівнях і приймає різні форми, але очікується, що учасники можуть досягти своїх цілей ефективніше через стратегічні альянси з іншими секторами, ніж діючи самостійно [10].

У сучасних умовах господарювання пріоритетним напрямом розвитку економіки малих міст має бути розвиток інноваційного підприємництва, переорієнтація виробництва продукції на нові технології, цифровізація всіх сфер економіки малих міст і ТГ. У цьому контексті активізація міжсекторного партнерства та взаємодія громадського сектору з бізнесом не лише сприятиме активізації та розвитку його соціальної відповідальності, а й об'єднанню зусиль навколо спільних завдань (наприклад, розвиток території – окремої ділянки, усього міста, регіону, держави загалом). Водночас партнерство між цими секторами буде можливим лише тоді, коли громадські організації будуть працювати прозоро, чітко розумітимуть, яких змін хочуть досягнути і позиціонуватимуть себе як рівнозначні партнери [11]. Відповідно до Програми ЄС «ULEAD з Європою», основним інструментами для налагодження ефективної співпраці з бізнесом і створення кращих умов ведення підприємницької діяльності в громадах (зокрема громадах малих міст) є:

- промоція і збут (виставки, фестивалі, стимулювання локального виробництва у ТГ, зокрема виробничого туризму);
- співпраця між підприємцями (створення маркетингових і виробничих кооперативів, кластерів, організація бізнес-форумів і конференцій);
- навчання і консалтинг (створення бізнес-інкубаторів, банків бізнес-ідей, організація семінарів і майстер-класів для підприємців-початківців);
- розвиток бізнес-інфраструктури (стимулювання відкриття коворкінгів, бізнес-хабів, надання пріоритету щодо розвитку інформаційно-транспортної інфраструктури у місцях розташування бізнес-об'єктів);
- фінанси та основні фонди (гранти на розширення бізнесу, часткове відшкодування відсотків за кредитами, зниження податкових ставок, пільгова оренда виробничих приміщень і комунальних об'єктів, розвиток державно-приватного партнерства);
- підтримка розвитку людського капіталу у громадах, зокрема молоді (організація курсів перекваліфікації кадрів, активна колаборація з рекрутинговими агенціями, стимулювання створення молодіжних просторів і розроблення молодіжних лідерських проєктів);
- розвиток іміджу громади (розроблення власного бренду ТГ і малих міст, наявність власного сайту та активної сторінки у соцмережах, активна презентація громади на форумах, конференціях та семінарах) [12].

Висновки. Систематизація наукових досліджень щодо функціонування та розвитку малих міст засвідчує, що на сьогодні не існує єдиного підходу до типологізації малих міст, та відповідно, розроблення стратегії їх розвитку. Окремі дослідники стверджують, що малі міста є засобом експлуатації сільського населення, інші зазначають, що такі поселення надають необхідні послуги сільському населенню та сприяють розвитку комерційного сільського господарства, можливостям зайнятості поза фермами та інтеграції міської та сільської економіки. В умовах децентралізації малі міста є важливою складовою соціально-економічного розвитку громад і регіонів, що вимагає підвищеної уваги до розроблення ефективної стратегії їх функціонування, визначення пріоритетів їх розвитку у довгостроковій перспективі, що передбачає зміцнення потенціалу малих міст, поглиблення партнерських відносин між різними суб'єктами господарювання, удосконалення системи адміністрування податків на місцях, переорієнтацію промислового виробництва на інноваційний тип розвитку. Водночас, попри численні дослідження, подальшого розвитку вимагає систематизація наукових підходів до вивчення проблеми стратегічного розвитку малих міст і розроблення ефективних шляхів їх функціонування, ураховуючи виклики сучасності та кризові умови господарювання.

Список використаних джерел

1. Радіонова Л. О., Мележик А. В. Малі міста від моделі «коричневої економіки» до «зеленої економіки». *Інклюзивний розвиток економіки в умовах глобальних викликів сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Секція 3. Інвестиційно-інноваційні процеси. Харків: Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова, 2020.
2. Гоблик В. В., Гарапко Е. В. Розвиток малих міських поселень: нормативно-правовий аспект. *Інтернаука*. Серія: Економічні науки: міжнародний науковий журнал. 2017. № 7. С. 76-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_7_13
3. Доценко А. І. Основні напрями соціально-економічного розвитку малих монофункціональних міст України. *Український географічний журнал*. 2011. № 1. С. 51-55.
4. Gabe T. M. Establishment growth in small cities and towns. *International Regional Science Review*. 2004. Vol. 27(2). Pp. 164-186.
5. *Розробка стратегій розвитку міст в Україні: інструкція та огляд практик*. Проект міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст». Федерація канадських муніципалітетів, 2019. 44 с. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/530/PLEDDG_strategic_planning.pdf

- Rondinelli D. A. Towns and small cities in developing countries. *Geographical review*. 1983. Vol. 73 (4). Pp. 379-395.
- Децентралізація: що робити малим містам? Досвід Золочева. Інститут Просвіти. *Zaxid.net*: сайт. 17.04.2019. URL: https://zaxid.net/detsentralizatsiya_shho_robity_malim_mistam_n1479673
- АММУ продовжує роботу над реформою фінансової децентралізації. *Асоціація малих міст України*: сайт. 19.01.2022. URL: <https://atu.net.ua/news/ammu-prodovzhue-robotu-nad-reformoyu-fiskalnoji-detsentralizatsiji-3>
- Шинкарьов А. М. Взаємодія інститутів громадянського суспільства та міжсекторальне партнерство на місцевому рівні. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості*: тези доповідей Другої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 6 грудня 2018 р.). К., 2018. С. 246-249.
- Оленковська Л. П. Шляхи становлення міжсекторного партнерства на місцевому рівні в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 10. С. 168-171.
- Партнерство та співпраця як невід’ємна складова діяльності ОГС. *Marketplace*: сайт. 2022. URL: <https://cd-platform.org/library/statti/1782-partnerstvo-ta-spivpratsia-ia-k-nevid-iemnaskladova-diialnosti-ohs>
- Інструменти підтримки бізнесу в громадах. Програма ЄС «ULEAD з Європою». *Facebook*: сайт. 02.12.2021. URL: <https://www.facebook.com/photo?fbid=519117796926263&set=pcb.519120763592633>

References

- Radionova, L. O., & Melezhyk, A. V. (2020). Mali міста від моделі «korychnoї ekonomiky» до «zelenoї ekonomiky» [Small cities from the «brown economy» model to the «green economy»]. *Inklyuzyvnyy rozvytok ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv s'ohodennya [Inclusive development of the economy in the conditions of today's global challenges]*: Materials of the international scientific and practical Internet conference. Section 3. Investment and innovation processes. Kharkiv: Kharkiv National University of Urban Economy named after O. M. Beketov. [in Ukrainian].
- Hoblyk, V. V., & Harapko, E. V. (2017). Rozvytok malykh miskykh poselen: normatyvno-pravovy aspekt [Development of small urban settlements: regulatory and legal aspect]. *Internauka. Seriya: Ekonomichni nauky – Interscience. Series: Economic Sciences*: International Scientific Journal, 7, 76-81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnjie_2017_7_13 [in Ukrainian].
- Dotsenko, A. I. (2011). Osnovni napriamy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku malykh monofunktionalnykh mist Ukrainy [The main directions of socio-economic development of small monofunctional cities of Ukraine]. *Ukrainskyi heohrafichnyi zhurnal – Ukrainian Geographical Journal*, 1, 51-55. [in Ukrainian].
- Gabe, T. M. (2004). Establishment growth in small cities and towns. *International Regional Science Review*, 27(2), 164-186.
- Rozrobka strategii rozvytku mist v Ukraini: instruktsiia ta ohliad praktyk [Development of a city development strategy in Ukraine: instructions and overview of practices]* (2019). International technical assistance project “Partnership for Urban Development”. Federation of Canadian Municipalities. Retrieved from https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/530/PLEDDG_strategic_planning.pdf [in Ukrainian].
- Rondinelli, D. A. (1983). Towns and small cities in developing countries. *Geographical review*, 73 (4), 379-395.
- Detsentralizatsiya: shcho robyty malym mistam? Dosvid Zolochева. Instytut Prosvity [Decentralization: what should small cities do? Zolochiv's experience. Institute of Enlightenment] (2019, Apr 17). *Zaxid.net*: Website. Retrieved from https://zaxid.net/statti_tag50974 [in Ukrainian].
- АММУ продовжує роботу над реформою фінансової децентралізації [AMU continues work on fiscal decentralization reform] (2022, Jan 19). *Association of Small Cities of Ukraine*: Website. URL: <https://atu.net.ua/news/ammu-prodovzhue-robotu-nad-reformoyu-fiskalnoji-detsentralizatsiji-3> [in Ukrainian].
- Shynkaryov, A. M. (2018). Vzayemodiya instytutiv hromadyans'koho suspil'stva ta mizhsektoral'ne partnerstvo na mistsevomu rivni [Interaction of civil society institutions and intersectoral partnership at the local level]. In *Munitsypal'na reforma v konteksti yevrointehratsiyi Ukrainy: pozysiya vlady, naukovtsiv, profspilok ta hromads'kosti [Municipal reform in the context of the European integration of Ukraine: the position of the authorities, scientists, trade unions and the public]*: Theses of the reports of the Second Annual All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, December 6, 2018): pp. 246-249. Kyiv. [in Ukrainian].
- Olenkovska, L. P. (2013). Shlyakhy stanovlennya mizhsektornoho partnerstva na mistsevomu rivni v Ukraini [Ways of formation of intersectoral partnership at the local level in Ukraine]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 10, 168-171. [in Ukrainian].
- Partnerstvo ta spivpratsia yak nevidiema skladova diialnosti OHS [Partnership and cooperation as an integral part of CSO activity] (2022). *Marketplace*: Website. Retrieved from <https://cd-platform.org/library/statti/1782-partnerstvo-ta-spivpratsia-ia-k-nevid-iemnaskladova-diialnosti-ohs> [in Ukrainian].
- Інструменти підтримки бізнесу в громадах. Програма YeS «ULEAD з Європою» [Business support tools in communities. EU program «ULEAD with Europe»] (2021, Dec 12). *Facebook*: Website. Retrieved from <https://www.facebook.com/photo?fbid=519117796926263&set=pcb.519120763592633> [in Ukrainian].

Pityulych M. M., Kudak K. M., Veresh Ye. S. Development of regional markets of consumer goods: state and assessment of factors.

In the conditions of administrative and territorial reform, the development of small towns becomes more relevant, because according to the methodology of forming capable territorial communities, it is determined that communities should be formed around the cities-district centers, most of which are the small towns. In such conditions, one of the primary tasks of the local self-government bodies is the development of the strategy for territorial communities and small towns, which primarily involves determining the priority directions of their development and is a systematic process aimed at solving the most urgent local problems, realizing the socio-economic potential, increasing the efficiency of the use of available resources, which will ultimately contribute to the development of small towns and the growth of their role in the development of the regional economy. The purpose of the article is to determine the strategic priorities of the development of small towns in the conditions of administrative and territorial reform and decentralization. The analysis proved that in the conditions of administrative and territorial reform, small cities, acting as the centers of newly formed territorial communities, are in the focus of increased attention of scientists and experts that require the development of an effective strategy for their development and the determination of priority areas of their functioning. Due to the fact that the most of the small towns are characterized by a monofunctional type of development, in the long-term period, the strengthening of the industrial potential of these towns and the restructuring of the economy should be expected; accordingly, the social development of small towns will depend on the levels and directions of their economic growth. In the conditions of the military crisis and post-war recovery in our country, experts consider the improvement of the system of tax administration in communities to be one of the effective tools for the recovery and modernization of the country. Along with this, one of the integral conditions of the development of small towns is the deepening of intersectoral partnership between the government, business and the public sector, and the development of innovative entrepreneurship. In the conditions of decentralization the small cities are an important component of the socio-economic development of communities and regions, which requires increased attention to the development of an effective strategy for their operation, the determination of priorities for their development in the long term period, which involves strengthening of the potential of small cities, deepening partnership relations between various entities management, improvement of the local tax administration system, reorientation of industrial production to an innovative type of development.

Keywords: small cities, strategic management, strategic development, innovative entrepreneurship, region, decentralization, local community.

Пітюлич Михайло Михайлович – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів і банківської справи ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: pitjuluch0311@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2787-0378>).

Pityulych Mykhaylo Mykhaylovych – Dr.Sci. (Econ.), Prof., Professor of the Department of finance and banking of the Uzhhorod National University.

Кудак Кристина Мирославівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України (e-mail: kristina.kudak@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5886-7139>).

Kudak Krystyna Myroslavivna – Ph.D. (Econ.), Senior Researcher of the Transcarpathian Regional Centre for Socio-Economic and Humanities Research of the NAS of Ukraine.

Вереш Єва Степанівна – аспірант кафедри економіки і підприємництва ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (e-mail: yeva.veresh@uzhnu.edu.ua, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5660-9849>).

Veresh Yeva Stepanivna – Postgraduate of the Department of economics and entrepreneurship of the Uzhgorod National University.

Надійшло 21.09.2022 р.